

PREPORUKE ZA JAČANJE PREDUZETNIŠTVA U CILJU IZLASKA PRIVREDE SRBIJE IZ KRIZE¹

Dr Srđan Redžepagić, pomoćnik direktora, Institut ekonomskih nauka, Beograd
Mr Sonja Đuričin, istraživač-saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd
Mr Isidora Beraha, istraživač-saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd

ABSTRAKT

Proces intenzivnog širenja i jačanja kapaciteta institucionalne infrastrukture za podršku razvoja sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetništva (MSPP), započet 2001. godine, otežan je ekonomskom krizom koja je za posledicu imala usporavanje započetih strukturnih reformi i produbljivanje postojećih ograničenja privrednog razvoja. Efekti krize uticali su na smanjenje priliva stranih direktnih investicija (SDI), porast rizika poslovanja i troškova ulaganja, što je kod preduzetnika podstaklo strah od neuspeha i umanjilo njihov intenzivniji doprinos oživljavanju privredne aktivnosti. Cilj je da se kroz konkretne preporuke za jačanje preduzetništva, imajući u vidu njihovu fleksibilnost, otvorenost ka promenama, adaptabilnost, kao i dominantno učešće u osnovnim makroekonomskim pokazateljima, ukaže na mogućnosti značajnijeg doprinosa istog u podsticanju održivog ekonomskog razvoja. U tom smislu, pored isticanja negativnih posledica recesije, ukazano je i na alternativno posmatranje iste kroz prizmu otvorenih mogućnosti razvoja novih ideja i njihovu tržišnu implementaciju, čime bi se kretanje raspoloživih resursa usmerilo ka sektorima sa većim potencijalom za rast i uticalo pozitivno na zaposlenost i tržište rada kao suštinskog pokazatelja dubine ekonomske krize i strukturnih reformi.

Ključne reči: mala i srednja preduzeća, preduzetništvo, ekonomska kriza, privreda Srbije, strukturne reforme, privredni razvoj

UVOD

U razvijenim tržišnim ekonomijama, sektor malih i srednjih preduzeća i preduzetništva (u daljem tekstu MSPP) predstavlja najefikasniji segment privreda i ključni izvor rasta, zapošljavanja i inovacija. Imajući u vidu doprinos ovog sektora zaposlenosti, kreiranju BDP i prometa, razvijene zemlje su sistematski pristupile podsticanju razvoja i kreiranju poslovnog okruženja za njegov dinamičniji rast. Formulisanjem i implementacijom politika razvoja stvaraju se pretpostavke za realizaciju principa usvojenih Evropskom poveljom o malim preduzećima, u kojima je sadržana snažna volja i odlučnost da se sva raspoloživa sredstva stave u funkciju MSPP.

U Srbiji je, nakon političkih promena 2000. godine, započet proces institucionalnih promena koje su rezultirale u unapređenju poslovnog ambijenta i značajnom napretku u izgradnji sistema za podsticanje i podršku razvoju MSPP. Sektor MSPP je ostvario značajan doprinos ekonomskom rastu srpske privrede ostvarenom u prethodnim godinama, međutim, efektima svetske finansijske krize zaustavljene su pozitivne razvojne tendencije i dodatno produbljeni problemi celokupne srpske privrede, a naročito sektora MSPP. Danas se kreatori ekonomske politike u Srbiji nalaze pred brojnim izazovima vezanim za potpunije iskorišćavanje potencijala ovih preduzeća i intenziviranje njihove uloge u procesu izlaska privrede iz krize.

¹ Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

1. OCENA UTICAJA KRIZE NA RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA U SRBIJI

Kako bismo što bolje shvatili na koji način se odražava uticaj krize na razvoj preduzetništva u Srbiji treba imati u vidu pojedine makroekonomske pokazatelje koji jasno ukazuju na ekonomsku klimu u zemlji. Kao ključni izazovi i prioriteti ekonomske politike Republike Srbije, u kontekstu postkriznog oporavka globalne ekonomije, možemo posmatrati makroekonomsku stabilnost, stabilan oporavak, dinamičan rast, povećanje izvoza i investicija, smanjenje nezaposlenosti, povećanje standarda, ravnomeran regionalni razvoj i održivi nivo fiskalnog deficita i duga. Svetska ekonomska kriza je u našoj zemlji razotkrila sve nedostatke dosadašnjeg modela rasta. Neodrživost ovog modela rasta Srbija danas plaća ekonomski najtežom situacijom u kojoj se našla od 2000. godine, tj. od početka tranzicije. Dok je dosadašnji rast bio zasnovan na sektoru usluga i proizvodnji nerazmenljivih dobara, pri čemu je potrošnja stanovništva bila „motor“ razvoja, „novi“ model bi stavljao akcenat na izvoz i investicije u izvozno orijentisanu proizvodnju. U teoriji se smatra da tranzicija obuhvata dve generacije reformi – prvu, u kojoj se postiže makroekonomska stabilnost, i drugu, u kojoj se dovršava izgradnja tzv. institucionalnih kapaciteta. Sudeći po rezultatima sa kraja 2010. godine – inflacija od preko 10%, depresijacija dinara od preko 25% od kraja 2008, nezaposlenost od oko 20%, porast javnog duga od 10% u odnosu na 2009 – Srbija nije u potpunosti prevazišla ni prvu generaciju reformi. Sa druge strane, „skok“ u razdoblje zrele tranzicije je uslovljen makroekonomskom stabilnošću, održivim rastom kao i jačanjem institucionalnih kapaciteta.

Zato se Srbija na početku 2011. godine nalazi u neugodnoj poziciji: na donosiocima ekonomskih odluka je da u isto vreme zadovolje zahteve birača (izbori su predviđeni za 2012), ostvare makroekonomsku stabilnost i postave osnove za budući, održivi razvoj, zasnovan na izvozu i proizvodnji razmenljivih dobara. Ovaj skup ciljeva je utoliko teže postići zbog nepovoljnog ekonomskog stanja u zemljama u okruženju, kao i u glavnim trgovinskim partnerima naše zemlje. Osnovni izazovi uključuju visoku inflaciju i brzorastući dug, što donekle, odslikava fragilnu strukturu dosadašnjeg rasta. Jedini put za izlazak iz krize je onaj najteži: Srbija mora privući obimne strane direktne investicije u sektor prerađivačke industrije, kako bi se povećao udeo izvoza u BDP, smanjila nezaposlenost, i značajnim deviznim prilivom iz inostranstva ojačala domaća valuta i smanjila dugovanja.

Trenutna situacija se mora posmatrati ne samo u okvirima uravnoteženja ekonomskog rasta, već i iz ugla evropskih integracija. Upitnik o kome je bilo reči obuhvata kako ekonomska, tako i politička pitanja. Od kvaliteta odgovora zavisi i brzina i uslovi pod kojima će Srbiji biti ponuđen status zemlje kandidata za Evropsku uniju (EU).

Pridruživanje EU je rezultat konvergencije, a najveći jaz između Srbije i EU je u oblasti nezaposlenosti, regionalnih i socijalnih razlika. Vođenje odgovorne socio-ekonomske politike je suštinski sadržaj jednog evropskog ekonomskog sistema, od čega je Srbija trenutno udaljena usled previsoke stope nezaposlenosti i postojanja velikog broja ugroženih socijalnih grupa. Ove negativne posledice se do sada nisu mogle ublažiti ni veoma značajnim aktivnim merama podsticanja nezaposlenosti (samo u 2010. godini, za mere aktivne politike zapošljavanja je bilo određeno 3,7 milijardi dinara).

U periodu od političkih promena 2000. godine do pojave svetske ekonomske krize u drugoj polovini 2008. godine, sektor MSPP je značajno doprineo ostvarenom privrednom rastu u Srbiji. Podaci o učešću sektora MSPP u osnovnim makroekonomskim pokazateljima ukazuju da su ova preduzeća bila jedan od značajnijih pokretača ekonomskog rasta i razvoja. Prema Izveštaju o MSPP² u 2008. godini, MSPP su učestvovala sa 43,2% u ukupnoj zaposlenosti, 35% u BDV, 45,5% u ukupnom izvozu i 59,3% u ukupnom uvozu privrede Srbije. Konstantan rast broja MSPP rezultirao je u 2008. godini brojem od 303.449, što je 99,8% ukupnog broja privrednih subjekata u zemlji.

² Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu (2008), Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Republički zavod za razvoj, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, 2009

Prvi efekti krize u Republici Srbiji usloveli su smanjenje priliva inostranog kapitala, čime su nametnuti novi uslovi poslovanja. Rast cene kapitala i pojačana disciplina otplate pozajmljenih izvora finansiranja doveli su u pitanje opstanak sektora MSPP. Nepovoljni uslovi pribavljanja spoljnih izvora finansiranja, poslovna aktivnost za koju je karakteristično odlaganje izmirenja obaveza i naplate potraživanja, pad uvozno izvoznih aktivnosti i oscilacija deviznog kursa kao i strah od neuspeha nepovoljno su uticali na preduzetničku klimu i poslovanje privrednih subjekata.

Svetska kriza je naišla na plodno tle i tako uticala, preko mehanizma smanjene potrošnje, na rast nezaposlenosti i na dalje slabljenje privredne aktivnosti³. Efekti krize su u najvećoj meri uticali na pad zaposlenosti, prometa, BDV i profita. U odnosu na 2008. godinu, u 2009. godini je u sektoru MSPP bilo zaposleno 67.619 (-7,2%) manje radnika, promet je pao za 14,7%, BDV za 11,2%, dok se profit smanjio za 15,5%.⁴ Smanjenjem stope profitabilnosti na 39,6%, uz njeno istovremeno povećanje u velikim preduzećima na 41,3%, sektor MSP je od najprofitabilnijeg postao najneprofitabilniji deo privrede Srbije. Povećan broj MSPP u 2009. u odnosu na prethodnu godinu, za 12.125, nije uticalo na povećanje nivoa razvijenosti celokupnog MSPP sektora iz razloga što je rezultat tog povećanja rast broja preduzetnika za 11.420 i mikro preduzeća za 703⁵ za koja je karakteristična slaba ekonomska snaga.

Usled negativnih efekata svetske finansijske krize koji su se nadovezali na već prisutne strukturne probleme u privredi Srbije, usporen je dinamičan rast započeo 2004. godine i došlo je do smanjenja obima i kvaliteta poslovnih aktivnosti MSP⁶. Pad poslovne aktivnosti za 14,7% uslovio je smanjenje broja zaposlenih za 7,2%, odnosno 67.619 radnika, čime je umanjeno značaj MSPP sektora u ublažavanju ukupne nezaposlenosti što je značajno doprinelo rastu socijalnih tenzija u zemlji.

Neto efekat broja osnovanih i ugašenih preduzeća u MSPP sektoru⁷ svedoči o smanjenom broju uočenih prilika za otpočinjanje novih poslovnih aktivnosti, čime je umanjena uloga preduzetništva u procesu razvoja individualnih karijera. Ovakav trend kretanja ne obećava mnogo po pitanju rasta broja zaposlenih, stabilnog pozicioniranja na postojećem i osvajanju novih tržišta i ne pruža mogućnost razvoja dinamičnih privrednih subjekata koja doprinose oživljavanju i rastu ekonomije.

Iz tih razloga, u cilju ublažavanja uticaja efekata svetske ekonomske krize i maksimalnog iskorištavanja fleksibilnosti, inovativnosti i adaptibilnosti MSPP sektora i njihovog doprinosa razvoju privrede Republike Srbije, Vlada je u februaru 2009. godine usvojila Program mera za ublažavanje negativnih efekata svetke ekonomske krize putem kojeg je, u saradnji sa poslovnim bankama, realizovano oko milijardu evra kredita za likvidnost i investicije po subvencionisanim kamatnim stopama.

2. ANALIZA POTENCIJALNOG DOPRINOSA PREDUZETNIŠTVA RAZVOJU PRIVREDE SRBIJE

Prepoznavši ulogu koju sektor MSPP ima u tranziciji ka na znanju zasnovanoj ekonomiji, kreatori ekonomske politike EU definisali su kreiranje ambijenta svetske klase za rast i razvoj pomenutog sektora kao imperativ, što je bilo inkorporirano u ciljevima postavljenim Lisabonskim sporazumom, a sadržano je i u strategiji rasta EU za predstojeću deceniju. Očekivanja su da će MSP nastaviti i dodatno intenzivirati svoj

³ Redžepagić Srđan, Danon Marko, Stošić Ivan (2011): „Postkrizni pravci kretanja zaposlenosti u Srbiji“, Aktivne mere na tržištu rada i pitanje zaposlenosti, Institut ekonomskih nauka, Beograd

⁴ Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu (2009), Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Republički zavod za razvoj, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, 2010

⁵ Isto

⁶ Beraha Isidora: „Mala i srednja preduzeća kao faktor ekonomskog razvoja i smanjenja nezaposlenosti u Srbiji, Stvarni pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011

⁷ U 2009. godini na svakih deset ugašenih osnovano je dvanaest novih preduzeća, dok je u 2008. godini na isti broj ugašenih osnovano petnaest novih preduzeća

doprinos kreiranju ne samo većeg broja, već i boljih radnih mesta, podsticanju istraživačko-razvojnih i inovativnih aktivnosti, razvoju informatičkog društva, afirmaciji preduzetništva i unapređenju konkurentnosti ekonomija.⁸

Srbija je u periodu od demokratskih promena ostvarila značajan napredak u stvaranju institucionalnog i zakonskog okvira za poslovanje MSPP. Po uzoru na zemlje zapadnog Balkana, Srbija je usvojila Evropsku povelju o malim preduzećima i Akt o malim preduzećima, i na taj način se obavezala da će sektor MSPP i aktivnosti na kreiranju okruženja stimulativnog za njegov dalji razvoj biti jedan od prioriteta ciljeva ekonomske politike.

Kontinuirano povećanje učešća MSPP u ukupnom broju privrednih subjekata, zaposlenosti, ukupnom prometu, bruto dodatoj vrednosti i spoljno trgovinskoj aktivnosti u periodu pre prelivanja negativnih efekata svetske ekonomske krize, ukazuje na značajan potencijal doprinosa ovog sektora oporavku i razvoju privrede Srbije.

U predkriznom periodu ostvaren je napredak i ubrzan razvoj sektora MSPP, što se najvećim delom duguje doslednom zalaganju na formulisanju i implementaciji politika razvoja MSPP, međutim brojni problemi su ostali kao prepreka potpunijem iskorišćavanju njihovih potencijala i njihovom većem doprinosu privrednom rastu zemlje. U uslovima svetske ekonomske krize zaustavljen je dinamičan razvoj MSPP i intenzivirani su problemi nepovoljne strukture sa dominantnim učešćem mikro i malih preduzeća, ograničenih proizvodno-ekonomskih resursa, usled čega je prisutna uslovljenost razvoja sektora od spoljnih izvora finansiranja i nedovoljne internacionalizacije, odnosno niskog nivoa konkurentnosti.

Zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, adaptibilnosti i mogućnosti da stimulišu preduzetnički duh, MSPP imaju ključnu ulogu u sprovođenju strukturnih reformi i doprinose ekonomskom razvoju, naročito putem oživljavanja privredne aktivnosti i otvaranjem novih radnih mesta.⁹ Iz tih razloga, preduzetnici i celokupan MSPP sektor trebalo bi da bude ključan element buduće strategije oporavka i privrednog razvoja zemlje. Jačanje sektora MSPP doprinosi formiranju integralnih tržišta i vodi demonopolizaciji i produbljivanju tržišnih odnosa¹⁰, zbog čega u najvećoj meri treba voditi računa ne o broju privrednih subjekata nego o njihovom doprinosu kroz ekonomske efekte, ostvarenu dodatnu vrednost i zaposlenost. Dostupnost početnog kapitala, smanjenje poreza, dažbina i rizika doprinosi uspostavljanju poslovnog okruženja pogodnog za rast i razvoj preduzetničke aktivnosti.

MSPP pokazuju veću sklonost ka preduzimanju inovativnih poduhvata od velikih privrednih sistema. Inovacije su pretpostavka održivog razvoja i vodeći pokretači ekonomskog rasta iz razloga što samo novi proizvodi i usluge, odnosno novi načini njihove proizvodnje i isporuke, kreiraju vrednost i omogućavaju kreiranje država blagostanja. Iako su efekti recesije uslovlili ograničavanje preduzetničke aktivnosti u cilju oporavka i rasta privrede, isti se mogu posmatrati kao prilika za uspostavljanje prednosti u odnosu na slabiju konkurenciju u društvu koje je pod takvim okolnostima u velikoj meri otvoreno za promene. Iz tih razloga, više nego ikada, potrebno je raditi na stimulanju i razvoju ideja i uvođenju novih proizvoda i proizvodnih metoda.

Imajući u vidu da je visoka nezaposlenost trenutno gorući ekonomski i socijalni problem i možda najveća prepreka priključivanju Srbije EU, nameće se pitanje povećanja uloge ovih preduzeća u smanjenju nezaposlenosti u Srbiji. U 2010. godini svega 53,9% zaposlenosti je registrovano u privatnoj svojini, što znači da je skoro jedna polovina zaposlenih van privatnog sektora. Pored 13,2% zaposlenih u neregistrovanoj

⁸ Beraha Isidora: „Mala i srednja preduzeća kao faktor ekonomskog razvoja i smanjenja nezaposlenosti u Srbiji, Stvarni pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011

⁹ Đuričin Sonja: „Tranzicija i kretanje zaposlenosti u javnom i privatnom sektoru“, Aktivne mere na tržištu rada i pitanje zaposlenosti, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2011

¹⁰ Isto

privatnoj svojini, ostatak zaposlenih je još uvek u preduzećima državne (29,3%), društvene (2,1%) i ostalih oblika svojine (1,5%).

Treba imati u vidu da je u EU već prepoznata uloga MSPP u povećanju zaposlenosti, što je definisano i u dokumentu pod nazivom „Evropa 2020“.

3. PREPORUKE ZA JAČANJE PREDUZETNIŠTVA U CILJU IZLASKA PRIVREDE SRBIJE IZ KRIZE

Stepen u kojem će MSPP postati nosioci rasta i razvoja i ostvariti veći doprinos izlasku privrede Srbije iz krize zavisice, pre svega, od uspeha u otklanjanju ograničavajućih faktora, odnosno rešavanja problema njihove nedovoljne konkurentnosti, slabog kvaliteta proizvoda, hronične nelikvidnosti, granske i teritorijalne nepovezanosti i otežanog pristupa izvorima finansiranja.

Kapaciteti institucionalne infrastrukture još su nedovoljno razvijeni da odgovore potrebama MSPP, uprkos ostvarenom napretku u formulisanju i implementaciji politika njihovog razvoja. MSPP su opterećena skupim i dugim procedurama registracije poslovanja i dobijanja različitih dozvola i odobrenja. Istovremeno, njihov pristup tržištima na kojima bi njihovi proizvodi mogli biti konkurentni je otežan, a procedure javnih nabavki su takve da destimulišu preduzetnike da u njima učestvuju. Mere nefinansijske podrške nisu podjednako dostupne svim MSPP, zbog čega je neophodna bolja koordinacija, povezanost i ravnomerniji regionalni raspored mreže agencija koje podstiču osnivanje i razvoj ovog sektora.

Otežan pristup kvalitetnim i povoljnim izvorima finansiranja trenutno je jedan od najvećih problema srpskih MSPP i ključna prepreka njihovom razvoju, usled čega je razvijanje mera finansijske podrške od suštinskog značaja, ne samo za pomenuti sektor, već i za privredu kao celinu. Neophodan je dalji razvoj finansijskih instrumenata i odgovarajućih finansijskih institucija (mikrofinansiranje, regionalne garancijske šeme, finansiranje equity kapitalom, venture kapital), uz preporuku da se uspostavi sistem kofinansiranja, kako bi se izvršila raspodela rizika između Vlade i preduzeća. U uslovima ograničenih sopstvenih i podsticajnih sredstava, domaćim MSPP trenutno su na raspolaganju samo skupi krediti sa kratkim rokovima otplate. Imajući u vidu izrazito restriktivnu monetarnu politiku, koja za cilj ima održavanje makroekonomske stabilnosti u zemlji, ostaje pitanje realnih mogućnosti za snižavanje cene kapitala po kojoj domaća MSPP obezbeđuju sredstva neophodna za svoj razvoj.

Stanovište prema kojem većina problema MSPP potiče iz njihove izolacije, a ne veličine, već je duboko utemeljeno u teoriji i prihvaćeno u naučnoj i stručnoj javnosti. Epilog toga je izražena popularizacija koncepta klastera MSPP i intenziviranje institucionalne podrške njihovom dinamičnijem formiranju i razvoju, pre svega u razvijenim tržišnim ekonomijama, ali poslednjih decenija sve više i u tranzicionim zemljama. Udruživanje po konceptu klastera omogućava ovim preduzećima da otklone barijere koje stoje na putu njihovog razvoja, pre svega kroz rast produktivnosti i konkurentnosti, unapređenje poslovnih i izvoznih performansi i sposobnosti za preduzimanje inovativnih poduhvata, kao i generisanjem veće zaposlenosti sektora MSPP. Koordinacijom aktivnosti između preduzeća ostvaruje se optimalna iskorišćenost kapaciteta i postižu efekti ekonomije obima, a ona uspevaju da se specijalizuju u obavljanju svojih bazičnih aktivnosti, pri čemu unapređuju efikasnost. Jedna od ključnih preporuka za jačanje preduzetništva u Srbiji odnosi se na unapređenje politika i programa za podršku formiranju i razvoju klastera, iz razloga što su njihovo formulisanje i implementacija još nedovoljno razvijeni, a u privredi postoji svega 13 operativnih i 12 klastera u nultoj fazi razvoja, odnosno klaster inicijativa.

Okončanjem procesa regionalizacije i decentralizacije i formiranjem statističkih regiona u skladu sa NUTS klasifikacijom¹¹, obezbedio bi se pristup fondovima, programima i projektima EU za podršku regionalnom razvoju. Na taj način bi se stvorili uslovi za efikasnije komuniciranje potreba MSPP, uspostavio efektivniji privatno-javni dijalog i obezbedila veća raspoloživost finansijskih sredstava za podršku razvoju sektora MSP, a pre svega za poboljšanje kvaliteta proizvoda, jačanje konkurentnosti i unapređenje izvoznih performansi.

Imajući u vidu posledice svetske ekonomske krize koje su se u značajnoj meri odrazile na priliv stranih direktnih investicija, preporuka je da se u godinama koje dolaze povećaju sistematski napori države na poboljšanju uslova za investiranje i kreiranju stabilnog poslovnog ambijenta. Kao rezultat negativnih privrednih kretanja, u prethodnom periodu je došlo do slabljenja priliva SDI. Dodatni problem predstavlja dalje pogoršavanje ili stagnacija poslovne klime u Srbiji. Prema studiji Doing business koju sprovodi Svetska banka, Srbija je na 89. mestu, dok je po studiji „Ekonomske slobode“ u svetu koju izvodi Heritidž fondacija (Heritage foundation), Srbija rangirana na 101. mestu. Veliki problem predstavlja i rast korupcije, sudeći po indeksu percepcije korupcije koju izrađuje Transparency international, i po kome je Srbija na 78. mestu. Na ovim listama Srbija godina stagnira, što se transponuje u njen relativni pad, budući da zemlje sa kojima se takmičimo u privlačenju investicija beleže brži rast. Prestigle SDI nisu imale značajan pozitivan trend u 2009 u odnosu na 2008. Sa druge strane, od početka tranzicije je prisutan malog udela grinfield investicija u ukupnim investicijama. Razlozi se mogu tražiti u okviru korupcije, nerešenih vlasničkih prava, slabih zakonskih rešenja, nestabilnosti makroekonomskog okruženja, zbog čega se ne može planirati na duži rok. Ekonomska teorija ukazuje da visoka korupcija ne samo da smanjuje broj i značajnost SDI, već i da su one mnogo nižeg tehnološkog stepena. Osim toga, korupcija, zajedno sa nerešenim vlasničkim pravima i teškoćama u pribavljanju građevinskih dozvola, odagnavaju pre svega male i srednje investitore i čine da se investicije baziraju u nekolicini administrativnih centara. Zbog ova dva faktora u Srbiji može doći do širenja međuregionalnih razlika, jer su investicije najgušće upravo u beogradskom i južnobačkom okrugu, sa tendencijom daljeg nastavka ovog trenda.

U uslovima globalizacije, opstanak i rast i razvoj svih domaćih preduzeća zavisice od njihove konkurentnosti. Pojednostavljanjem administrativnih procedura, unapređenjem berzanskog poslovanja, završetkom procesa privatizacije, snižavanjem inflacije i poboljšanjem percepcije o političkom riziku stvorili bi se preduslovi za intenzivnije privlačenje stranih investitora, a samim tim i za uključivanje domaćih preduzeća u sisteme multinacionalne korporacije, što bi se pozitivno odrazilo na njihove poslovne i izvozne performanse.

ZAKLJUČAK

U razvijenim tržišnim ekonomijama, MSPP se smatraju nosiocima privrednog i društvenog razvoja iz razloga što pojedinačno više od bilo kojeg drugog faktora doprinose ostvarivanju ciljeva povećanja zaposlenosti, unapređenja konkurentnosti, inovativnosti i dinamičnosti privreda.

Svojim doprinosom povećanju zaposlenosti, konkurentnosti, izvoza, prometa i bruto dodate vrednosti, kao i sposobnošću da budu nosioci inovativnih aktivnosti i mehanizmi za širenje znanja i novih ideja, MSPP imaju potencijal da postanu najznačajniji pojedinačni faktor oporavka i rasta srpske privrede. Kakva će, međutim, biti uloga sektora MSPP na putu izlaska iz krize i pokretanju rasta privrede Srbije zavisice, pre svega, od odlučnosti u nameri da se otklone ili barem ublaže prepreke ponovnom oživljavanju i daljem razvoju sektora.

¹¹ Nomenklatura teritorijalnih statističkih jedinica – NUTS, je statistički model Evropske unije, koji se primenjuje od 1988. Prema modelu u okviru EU je uspostavljena jedinstvena mreža statističkih teritorijalnih jedinica. NUTS podrazumeva tri nivoa statističkog razvrstavanja, gde je za regione propisan minimalni i maksimalni srednji broj stanovnika. Za najviši nivo – NUTS 1, kriterijum je minimum tri miliona, a maksimum sedam miliona stanovnika. Kod NUTS 2, donja granica je 800 hiljada, a gornja tri miliona stanovnika, dok je za još niži nivo NUTS 3 minimum određen na 150 hiljada, a maksimum na 800 hiljada stanovnika. Niži nivoi tzv. LAU mogli bi se porediti sa okruzima i opštinama u Srbiji.

LITERATURA

1. „Anketa o radnoj snazi 2010“, Zavod za statistiku Republike Srbije, Beograd, 2010.
2. Beraha Isidora: „Mala i srednja preduzeća kao faktor ekonomskog razvoja i smanjenja nezaposlenosti u Srbiji“, Stvarni pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011
3. Đuričin Sonja: „Tranzicija i kretanje zaposlenosti u javnom i privatnom sektoru“, Aktivne mere na tržištu rada i pitanje zaposlenosti, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2011
4. Erić Dejan, Vukotić-Cotić Gordana, Beraha Isidora: „Economic Situation in South-Eastern Europe with Focus on the Impact of the Crisis on Small and Medium-Sized Enterprises“, Global Crisis in the Central-Eastern European Region – Influence on Financial Systems and Small and Medium-Sized Enterprises, Czestochowa University of Technology, Belgrade Banking Academy and Institute of Economic Sciences, Czestochowa, 2010
5. Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu (2009), Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Republički zavod za razvoj, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, 2010
6. Redžepagić Srđan, Danon Marko, Stošić Ivan: „Postkrizni pravci kretanja zaposlenosti u Srbiji“, Aktivne mere na tržištu rada i pitanje zaposlenosti“, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2011
7. Vukotić-Cotić Gordana, Redžepagić Srđan, Erić Dejan: „The Level of Economic Development of Serbia and Europe“, Transactions of the Universities of Košice, Technical University of Košice, Košice, 2010